

Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)
Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)
Πρόγραμμα PROGRAM olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)
Ομιλίες ORAL PRESENTATIONS (121 βίντεο /videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>
ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)
Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)
Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33737 & [doi:heal.uoi.13453](https://doi.org/10.13453/heal.uoi.13453)

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Σ10: Αυτοκτονία ή ευθανασία; Συζήτηση¹

EN Session S10: SUICIDE OR EUTHANASIA? Discussion²

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: Γεωργία Αποστολοπούλου, Δημήτριος Πέσχος

Ομιλίες³

- Κόλια Ζ. *Πολ Λαφάργκ και Λώρα Μαρξ: Δικαίωμα στην Αιώνια Τεμπελιά. Η στάση των επιφανών επαναστατών απέναντι στην καθήλωση των γηρατειών.* [YouTube=g6jwiEees4Y](https://www.youtube.com/watch?v=g6jwiEees4Y) 15:17
- Μυλωνή Μ. *Ο Πλωτίνος για την αυτοκτονία: Μια φιλοσοφική θεώρηση.* [YouTube=1sgSVEVu1rE](https://www.youtube.com/watch?v=1sgSVEVu1rE) 12:12
- Αποστολοπούλου Γ. *Η αξία της ανθρώπινης ζωής και το ζήτημα της αυτοκτονίας σύμφωνα με τον Kant.* [YouTube=S0rct-CmGI4](https://www.youtube.com/watch?v=S0rct-CmGI4) 18:02
- Μπουκουβάλα Α. *Θάνατος, επιθυμία και μνήμη στον Spinoza.* [YouTube=C9vkPRYa1dM](https://www.youtube.com/watch?v=C9vkPRYa1dM) 15:36
- Ανδρέοπουλος Α. *Ο θάνατος; Ζήτημα ζωής ή θανάτου για γέλια & για κλάματα: από μας εξαρτάται!* [YouTube=n4w-SBvxJB4](https://www.youtube.com/watch?v=n4w-SBvxJB4) 3:13

Αποστολοπούλου Γ, Άνδρας από το ακροατήριο, Ανδρέοπουλος Α, Βιρβιδάκης Στ, Γούσιας Γ, Μπιάνκο Γ, Μπουκουβάλα Α, Πέσχος Δ. *Αυτοκτονία ή ευθανασία; Συζήτηση:* [YouTube=Rzmq-yFDJR4](https://www.youtube.com/watch?v=Rzmq-yFDJR4) 9:04.

Στ. Βιρβιδάκης: Πώς θα αποδίδατε το Conatus; Έχει αποδοθεί 'προσπάθεια', όχι και το καλύτερο. Γ. Μπιάνκο: Πιθανότητα μες από τον Μακιαβέλι στον *Ηγεμόνα*: 'πολιτική στάση'. Α. Μπουκουβάλα: Δεν θα το απέδιδα. Το θεωρώ πάντως "τάση".

Γ. Αποστολοπούλου: Έλλογο ον: απαραίτητες κάποιες διευκρινίσεις. Ο ορθολογισμός του Καρτεσιού ή του Λάιμπνιτς δεν είναι νοητός χωρίς τον χριστιανισμό όπως τον έχουν φιλοσοφικά μετασηματίσει οι ίδιοι. Η αντίληψη για την αυτοκτονία χωρίς διαφοροποιήσεις οδηγεί σε ακούσιες παρερμηνείες: Αυτοκτονία από απελπισία; Από ποια κίνητρα; Απαλλαγή από τις ενοχές για απάνθρωπες

¹ 29-4-2017 19:30-21:00 **Συνεδρία: Σ10 Αυτοκτονία ή ευθανασία; Συζήτηση:** [YouTube=Rzmq-yFDJR4](https://www.youtube.com/watch?v=Rzmq-yFDJR4) 9:04.

Άρθρο: υποβολή 26-9-2022· αποδοχή 8-3-2024· κρίση από ομότεχνους (peer review) όχι. Πρόσβαση **συνδέσμων** 9-3-2024. Αν δεν λειτουργούν: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελ. 21: υποσημ. 6.

Πώς να **αναφέρετε** αυτό το άρθρο: Αποστολοπούλου Γ, Άνδρας από το ακροατήριο, Ανδρέοπουλος Α, Βιρβιδάκης Στ, Γούσιας Γ, Μπιάνκο Γ, Μπουκουβάλα Α, Πέσχος Δ, Δημολιάτης Γ. «Συνεδρία Σ10 Αυτοκτονία ή ευθανασία; Συζήτηση». Στο: «*Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ). Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017. ISBN 978-960-233-288-7*». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς, 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Σ106: σς 5. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33737> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13453>.

² Summary in page 2. If any **link** does not work: > Top of page > PROCEEDINGS: page 22: footnote 10.

³ **Άρθρα** ομιλητών: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ10 > 1-5, όπου και σύντομο **βιογραφικό** τους.

πράξεις; Δικαίωση για όσα έχει πράξει όταν ζούσε; Αδύνατο να διαπράξει άλλες αμαρτίες;

Μπουκουβάλα: Μιλάμε για αυτοκτονία του έλλογου ανθρώπου, του ιδεώδους.

Βιρβιδάκης: (i) Η δεύτερη διατύπωση της ‘κατηγορικής προσταγής’ ως το τέλειο καθήκον προς τον εαυτό μας που οφείλουμε να τον αντιμετωπίζουμε πάντα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο (*Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των ηθών*), υπαγορεύει εντονότερα την καταδίκη της αυτοκτονίας από όσο η πρώτη ότι πρέπει να θέλουμε ο γνώμονας της πράξης μας να ισχύει ως καθολικός νόμος (*Μεταφυσική των ηθών και Διαλέξεις περί Ηθικής*). (ii) Η αντίληψη του Λόγου του Καντ δεν πλησιάζει τόσο την αριστοτελική αντίληψη της διαλεκτικής, που είναι πιο κοντά σε μια εμπειριστική μεθοδολογική προσέγγιση των διαισθήσεων και των πεποιθήσεών μας. Αποστολοπούλου: Εννοούσα το ενδιάμεσο είδος λόγου, στο οποίο ο Καντ αναλαμβάνει να εξηγήσει την “μετάβαση” (übergang).

Γ. Γούσιας: Πόσες περιπτώσεις ζευγαριών έχουν αυτοκτονήσει; Αναφέρθηκαν ο Χίτλερ και το ζεύγος Λαφάργκ. [Δύο ακόμα ζεύγη και έξι αυτόχειρες ανέφερε στην ομιλία της η κ. Κόλια.] Το ζεύγος Γκορένκο (αδερφός της ποιήτριας Άννας Αχμάτοβα), αυτοκτόνησε στην Αθήνα 11-2-1920. Α. Ανδρέοπουλος: Υπάρχουν και αρκετοί ανώνυμοι. Ξέρω τρία ζευγάρια Ελβετούς, μεγάλης ηλικίας, πέθαναν μαζί, συνειδητά τελείως. Αυτή η τάση έχει αρχίσει και πολλαπλασιάζεται. Αποστολοπούλου: Το είδος της κοινής εξόδου δεν είναι κάτι ασυνήθιστο. Δ. Πέσχος: Δεν ξέρω αν θα έχετε την ίδια αγάπη και τον τόσο ενθουσιασμό και μετά από δέκα χρόνια για τη συμβία σας...

Λέξεις-κλειδιά: απόδοση Conatus, αυτοκτονία έλλογου όντος, κίνητρα αυτοκτονίας, καντιανή θεμελίωση θέσεων περί αυτοκτονίας, ορθολογισμός χωρίς χριστιανισμό, ζευγάρια αυτοκτόνων, τέλειο καθήκον προς τον εαυτό, η πράξης μας καθολικός νόμος.

Session S10 Suicide or euthanasia? Discussion.⁴

Apostolopoulou G, Peschos D, Andreopoulos A, Bianco G, Boukouvala A, Goussias G, Man from the audience, Virvidakis St, Dimoliatis I

Summary

St. Virvidakis: How would you translate conatus? It has been translated as ‘effort’, not the best. G. Bianco: Probably through Machiavelli’s Hegemon, ‘political attitude’. A. Boukouvala: I wouldn’t translate it. I consider it a ‘trend’, anyway.

G. Apostolopoulou: What do you mean ‘reasonable being’? Some clarifications are necessary. The rationalism of Descartes or Leibniz is not conceivable without Christianity as they themselves have philosophically transformed it. The undifferentiated perception of suicide leads to unintended misinterpretations: Suicide out of despair? From what motives? Exoneration from guilt for inhuman acts? Vindication for what s/he has done when s/he was alive? Impossible to commit more sins? Boukouvala: We are talking about the suicide of the rational human, the ideal.

Virvidakis: (i) The second formulation of Kant’s ‘categorical command’ as the perfect duty to ourselves that we must always treat as an end and never only as a means (*Groundwork of the Metaphysics of Morals*), dictates more strongly the condemnation of suicide than the first, that we must want the motive of our action to be valid as a universal law (*Metaphysics of Morals* and *Lectures on Ethics*). (ii) Kant’s conception of Reason is not so close to the Aristotelian conception of dialectics, which is closer to an empiricist methodological approach to our intuitions and beliefs. Apostolopoulou: I meant the intermediate kind of discourse, in which Kant undertakes to explain the “transition” (übergang).

⁴ Cite this article: Apostolopoulou G, Peschos D, Andreopoulos A, Bianco G, Boukouvala A, Goussias G, Man from the audience, Virvidakis S, Dimoliatis I. «Session S10 Suicide or euthanasia? Discussion». In: «When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium, University of Ioannina, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2024. Paper S106: ps 5. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33737> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13453>.

ο αποθανών δικαιώνεται για όσα έχει πράξει όταν ζούσε, αλλά σημαίνει ότι ο αποθανών δεν μπορεί να διαπράξει άλλες αμαρτίες.

Α. Μπουκουβάλα: Μιλάμε για την αυτοκτονία του έλλογου ανθρώπου όμως. Δηλαδή εννοώ του ιδεώδους.

Γ. Αποστολοπούλου: Παρακαλώ, ο κ. Βιρβιδάκης.

Σ. Βιρβιδάκης: Θα συνοψίσω: Καταρχάς, όσον αφορά την κατηγορική προσταγή όπως παρουσιάζεται στη *Θεμελίωση της Μεταφυσικής των Ηθών*, θεωρώ πως ο Καντ αποδίδει μεγαλύτερη σημασία στη δεύτερη διατύπωσή της για το τέλειο καθήκον, την οποία δεν αναφέρατε. Αυτή η διατύπωση σχετικά με το τέλειο καθήκον προς τον εαυτό μας, που τονίζει το ότι οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε τον εαυτό μας πάντα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο, φαίνεται να υπαγορεύει εντονότερα την καταδίκη της αυτοκτονίας από όσο η πρώτη, σύμφωνα με τη οποία πρέπει να θέλουμε ο γνώμονας της πράξης μας να ισχύει ως καθολικός νόμος. Και τα άλλα που γράφει για την αυτοκτονία στη *Μεταφυσική των Ηθών* και στις *Διαλέξεις περί ηθικής* τα θεωρώ «καζουιστικές», δηλαδή περιπτώσιοκρατικές παραχωρήσεις, εξαιρέσεις από την απόλυτη εφαρμογή του Ηθικού Νόμου τις οποίες μπορούμε να δεχθούμε, περιορίζοντας την καταδίκη της, σε ορισμένες περιπτώσεις.

Αλλά το κυριότερο ερώτημά μου ήταν για τη σύνδεση που κάνατε με την αριστοτελική διαλεκτική. Εκεί θα διαφωνούσα. Δηλαδή θεωρώ ότι η αντίληψη του Λόγου του Καντ δεν πλησιάζει τόσο την αριστοτελική αντίληψη της διαλεκτικής, εφόσον υιοθετούμε τη ρασιοναλιστική μεθοδολογία του καθαρού Λόγου, τουλάχιστον όπως την ερμηνεύω. Δηλαδή, η αριστοτελική διαλεκτική είναι πιο κοντά σε μια εμπειριστική μεθοδολογική προσέγγιση των διαισθήσεων και των πεποιθήσεών μας. Αλλά αυτό είναι πολύ μεγάλο θέμα. Απλώς σάς το θέτω προς περαιτέρω συζήτηση.

Γ. Αποστολοπούλου: Μόνο μία λέξη να πω. Δεν εννοούσα τη διαλεκτική με την έννοια της «*Κριτικής του Καθαρού Λόγου*».

Σ. Βιρβιδάκης: Όχι, όχι. Το ξέρω.

Γ. Αποστολοπούλου: Εννοούσα το ενδιάμεσο είδος λόγου, στο οποίο ο Καντ αναλαμβάνει να εξηγήσει την "μετάβαση" (übergang).

Σ. Βιρβιδάκης: Ναι, αλλά για μένα είναι πιο σημαντικό το ανώτερο επίπεδο του καθαρού πρακτικού λόγου, όσον αφορά τη θεμελίωση. Ενώ στον Αριστοτέλη, στην αριστοτελική διαλεκτική, παίζει ρόλο και στην επιλογή των αρχών, το αριστοτελικό μοντέλο, η εξ ενδόξων...

Γ. Αποστολοπούλου: Κάποιο άλλο ερώτημα;

Γιώργος Γούσιος, λογιστής, Θεσσαλονίκη: Θέλω να σχολιάσω το εξής: Δεν ξέρω πόσες περιπτώσεις ζευγαριών έχουν υπάρξει στην ιστορία που έχουν αυτοκτονήσει. Αναφέρθηκαν ήδη δύο. Ο Χίτλερ που είπατε, κα Πρόεδρε, και το ζεύγος Λαφάργκ που είπε η κυρία Κόλια. Εγώ θα σας υπενθυμίσω μία άλλη αυτοκτονία: του ζεύγους Γκορένκο. Ο Αντρέι Γκορένκο ήταν αδερφός της Άννας Αχμάτοβα – το πατρικό της ήταν Γκορένκο – και αυτοκτόνησε στην Αθήνα. Ήρθαν το 1918 μετά τη Σοβιετική Επανάσταση. Πήραν, με τη γυναίκα του, υψηλή δόση μορφίνης και την άλλη μέρα ο Α. Γκορένκο πέθανε. Αποκαλύφθηκε τελευταία από μια βιογραφία της Αχμάτοβα, η οποία εκδόθηκε στο Παρίσι και στην οποία αναφερόταν ότι ο αδερφός της ήταν στην Ελλάδα και αυτοκτόνησε. Κι έτσι έγινε μια έρευνα που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «*Πλανόδιον*».⁹ Πήραν, λοιπόν, το βράδυ της Τρίτης 11/2/1920 υψηλή δόση μορφίνης και είχαν παραγγείλει σε έναν φίλο τους φαρμακοποιό στον Πειραιά, να τους επισκεφτεί την άλλη μέρα. Και πήγε ο άνθρωπος στο ξενοδοχείο που μένανε και δεν μπορούσαν να μπουν μέσα, ανοίξαν την πόρτα και βρήκανε ημιθανή τον Γκορένκο και σε κακή κατάσταση τη γυναίκα του, η οποία ωστόσο δεν πέθανε γιατί – είπαν οι γιατροί – είχε αποκτήσει ο οργανισμός της μεγαλύτερες αντοχές επειδή ήταν έγκυος. Και πράγματι, γέννησε τον γιο, τον Αντρέι, ο οποίος πέρασε πρώτος – αν θυμάμαι καλά – στη Σχολή Ικάρων, αφού ήδη είχε πάρει την ελληνική ιθαγένεια η γυναίκα αυτή, με τη μεσολάβηση της Βασιλομήτορος Όλγας, η οποία ήταν Ρωσίδα. Και ο άνθρωπος αυτός, ο Γκορένκο, ήταν επικεφαλής μιας Μοίρας Αεροπορίας και πήγε στον πόλεμο της Κορέας. Και

⁹ *Πλανόδιον* τ.45 Δεκ 2008 σ.77 κ.ε. Αφιέρωμα στην Άννα Αχμάτοβα· και *Πλανόδιον* τ.46, Ιούνιος 2009, σ.472.

συναντήθηκε με την Άννα Αχμάτοβα, τη θεία του, το 1965 στο Λονδίνο, όταν εκείνη βραβεύτηκε – δεν θυμάμαι ποιο βραβείο είχε πάρει – και ανταμώσανε για πρώτη φορά αυτοί οι δύο συγγενείς.

Άνδρας από το ακροατήριο [δεν φαίνεται στο βίντεο]: Η ποιήτρια;

Γ. Γούσιας: Ναι, η ποιήτρια.

Γ. Αποστολοπούλου: Κάποιο άλλο ερώτημα παρακαλώ;

Ανδρέας Ανδρεόπουλος, Μεταπτυχιακό στην Εκπαίδευση, Αναλυτής Εφαρμογών Επικοινωνίας, Συνειδησιολόγος, Παραμυθιάς της Βιώσιμης Κοινωνίας: Εκτός από τους επώνυμους, υπάρχουν και αρκετοί ανώνυμοι. Εγώ ξέρω τρία ζευγάρια Ελβετούς, μεγάλης ηλικίας, οι οποίοι πέθαναν μαζί, συνειδητά τελείως. Αυτή η τάση έχει αρχίσει και πολλαπλασιάζεται.

Γεωργία Αποστολοπούλου: Θέλουμε να πούμε ότι αυτό το είδος της κοινής εξόδου, ας πούμε, δεν είναι κάτι το ασυνήθιστο. Άλλο ερώτημα ή σχόλιο;

Δημήτριος Ε. Πέσχος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Εργαστήριο Φυσιολογίας Τμήματος Ιατρικής Σχολής Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων: Δεν ξέρω, να σας δώσει ο Θεός πολλά χρόνια να ζήσετε, αν θα έχετε την ίδια αγάπη και τον τόσο ενθουσιασμό και μετά από δέκα χρόνια για τη συμβία σας. Και να ξανάρθετε εδώ μετά από δέκα χρόνια και μας πείτε τα αντίθετα...

Α. Ανδρεόπουλος: Στο 20^ο συνέδριο που θα κάνουμ' εδώ θα έρθω και θα σας πω τι θα κάνω...

Δ. Πέσχος: Ευχαριστούμε πολύ.

Γ. Αποστολοπούλου: Ευχαριστούμε πάρα πολύ.

Πήραν το λόγο (αλφαβητικά): Άνδρας από το ακροατήριο [δεν φαίνεται στο βίντεο] (1 φορά), Ανδρεόπουλος Α (2), Αποστολοπούλου Γ (9· Πρόεδρος της συνεδρίας), Βιρβιδάκης Στ (5), Γούσιας Γ (2), Μπιάνκο Γ (1), Μπουκουβάλα Α (3), Πέσχος Δ (2· Πρόεδρος της συνεδρίας).